

TÜRK DÜNYASININ SHAKESPEARE'I

Hüseyin Cavid

Görkemli şair ve oyun yazarı Hüseyin Cavid (Hüseyin Abdulla oğlu Rasizade) 1882 yılında Azerbaycan'ın kadim Nahçıvan kentinde doğdu. Babası bir din adamıydı, ancak Doğu şiiri ve müziğini çok iyi bilen biri olarak da tanınıyordu. Hüseyin Cavid'in okuma ve yazmayı öğrendiği ilkokul- medreseyi bitirdikten sonra orta eğitimini, XIX yüzyılın sonlarında önde gelen eğitimcilerinden biri olan Muhammed Tağı Sıtkı'nın kurmuş olduğu "Mekteb-i Terbiye" okulunda aldı. Okulu bitirdikten sonra eğitimine devam etmek istedi, ancak ağır göz hastalığı Cavid'i, o dönem ağabeyinin yaşadığı Tebriz'e gitmeye mecbur etti. 1905 yılında Türkiye'ye giden Cavid, ünlü Türk şair ve filozofu Rıza Tevfik'in hazırlık kursunu bitirdikten sonra İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesinde eğitimine devam eder. Birinci sınıf öğrencisiyken, ikinci sınıfın derslerine de katılıyordu. Türkiye'de maddi zorluklar yaşayan Cavid, mektuplarından birinde yazıyordu: "Haftalarca peynir ekmekle idare ediyorum". 1909 yılında Cavid Vatana dönerek, Tiflis, Gence, Nahçıvan okullarında Azerbaycan dili ve edebiyatını öğretmeye başladı. Aynı zamanda basında şiirleri, daha sonra ise

Nahçıvan'da Hüseyn Cavid anıt mezarı

Hüseyin Cavid. Hali üzerinde portre

piyesleri yayınlanıyordu.

1918 yılında Müslüman Doğu'da ilk bağımsız Azerbaycan Demokratik Cumhuriyeti kuruldu. Millî diriliş süreci başlamıştı ve bundan uzak kalamayan Cavid Bakü'ye taşındı. Özellikle bu dönemde onun eserleri yüksek tirajla yayınlandı ve bu dönemde ilk kez ona "Türk dünyasının Shakespeare'i" denildi.

1920 yılında Azerbaycan Demokratik Cumhuriyeti Sovyet Rusya'sı ordusunun ağır darbeleri altında düştü. Cavid bağımsızlığın tasfiye edilmesine çok üzülmüştü, eserlerinin tiyatrolarda oynanmasına ve kendisinin Azerbaycan Yazarlar Birliği'ne üye olarak alınmasına rağmen, o, prensip olarak Sovyet yönetiminin propagandasını yapan eserler yaratmıyordu. Daha sonra, Cavid bununla suçlanacaktı.

1926 yılında Cavid Almanya'da tedavi görüyordu. Batı Avrupa'da bulunduğu sürede edindiği izlenimler onun "Azer" şiirine yansımıştı. Almanya'da kalmak, Türkiye'ye taşınmak veya Azerbaycan'a dönmek arasında yaşanan ikilem kökünden çözüldü – Cavid Vatana geri döndü. Öğretmen, şair ve dramaturg devamlı Sovyet rejiminin "himayesini" hissediyordu, ancak yetkililerin ondan istediğini yazmak istemiyor ve yazamıyordu.

4 Haziran 1937 yılında Hüseyin Cavid tutuklandı. Davadan görüldüğü gibi, iki yıl devam eden soruşturma, kendisini veya dostlarından ve tanıdıklarından bir kimseyi suçlamayı başaramadı. Çok hasta iken rutubetli hücreye atıldı, günlerce devam eden sorgulamalardan bitkin düşmesine rağmen kendi inançlarından vazgeçmedi. Haziran 1939 yılında "troyka" olarak adlandırılan özel toplantı 25 dakika içinde davayı inceleyerek nihai karar alır: "Hüseyin Cavid, Bakü'de faaliyette olan devrim karşıtı, milliyetçi bir partiye katılmakla suçlanıyor. Kendi görüşlerine göre, inanmış Pantürkist-Müsavatçıdır. Esasa ilişkin sorgulaması yapılan Hüseyin Cavid suçsuz olduğunu iddia etti". Hüseyin Cavid 8 yıl hapis cezasına çarptırıldı ve cezasını çekmek üzere Sibirya'ya gönderildi. Hüseyin Cavid, ceza süresi bitmeden 5 Aralık 1941 yılında Magadan'da vefat etti.

Mart 1955 yılında Hüseyin Cavid'in davası tekrar görüldü ve hakkında somut delil bulunmaması nedeniyle Hüseyin Cavid beraat etti.

Şiirleri. Cavid'in ilk şiiri 1906 yılında Bakü'de "Fiyuzat" dergisinde yayınlandı, 1913 yılında ise "Geçmiş günler" adlı ilk şiir kitabı basıldı. 1917 yılında yeni şiir kitabı "Bahar şebnemleri" yayınlandı. Lirik şiirlerin yanı sıra, genç Cavid sosyal içerikli şiirler de yazıyordu. Toplumsal değişime yönelik talepleri, 1914 yılında onun siyasi yönü ile ilgilenen çarlık polisinin dikkatini çekti.

Felsefi düşüncelerin, hümanizm ve hayırseverlik gibi konuların yer aldığı eserleriyle Cavid hümanist şair olarak ün kazandı. Ancak, XX yüzyılın başlarındaki korkunç olaylar, Birinci Dünya Savaşı Hüseyin Cavid'i somut-siyasi sonuçları aşmaya ve dramatik eserleri ile insanlara kötülüğün kökünü göstermeye mecbur etti. Cavid, kökeni

Muhammed Fuzuli'nin şiirlerine ve William Shakespeare'in trajedilerine uzanan piyes-şiirler, dramatik şiirler yazmaya başladı.

Dram. Cavid'in dram eserleri XX yüzyıl Azerbaycan edebiyatının, özellikle de romantik eğilimin oluşmasında büyük rol oynadı. Cavid'in ilk piyesi "Şeyda" 1913 yılında yazıldı. Bu piyes, Hüseyin Cavid'in dramlarında ana konunun –"romantik konu" – hiçbir engel tanımayan aşk ve tutkunun olduğunu gösterdi.

1914 yılında "Şeyh Senan" piyesi ışık yüzü gördü. Irksal ve dini nefrete karşı yazılmış bu romantik trajedi insanı ve sevgiyi yüceltmektedir. Eserin kahramanı Şeyh Senan, iki çağ dönümünde bulunarak, alıştığı toplumda bulamadığı manevi ve ahlaki değerlerin arayışı içinde sevgi ve umut bulmaya çalışarak farklı dünyalara dalıyor.

1918 yılında "İblis" piyesinin yayınlanması tam bir şimşek etkisi yaptı. Eserde hayal kırıklığı, asrın hastalığı motifleri gözlenmektedir. Döneminin keskinleşen tarihi felaketleri, yazarın, bu olaylar içinde satanizmin gerçekten trajik şekilde bütünleşmesine tanık olmasını sağlıyordu. Cavid'den önce bu tür kahramanlar Avrupa

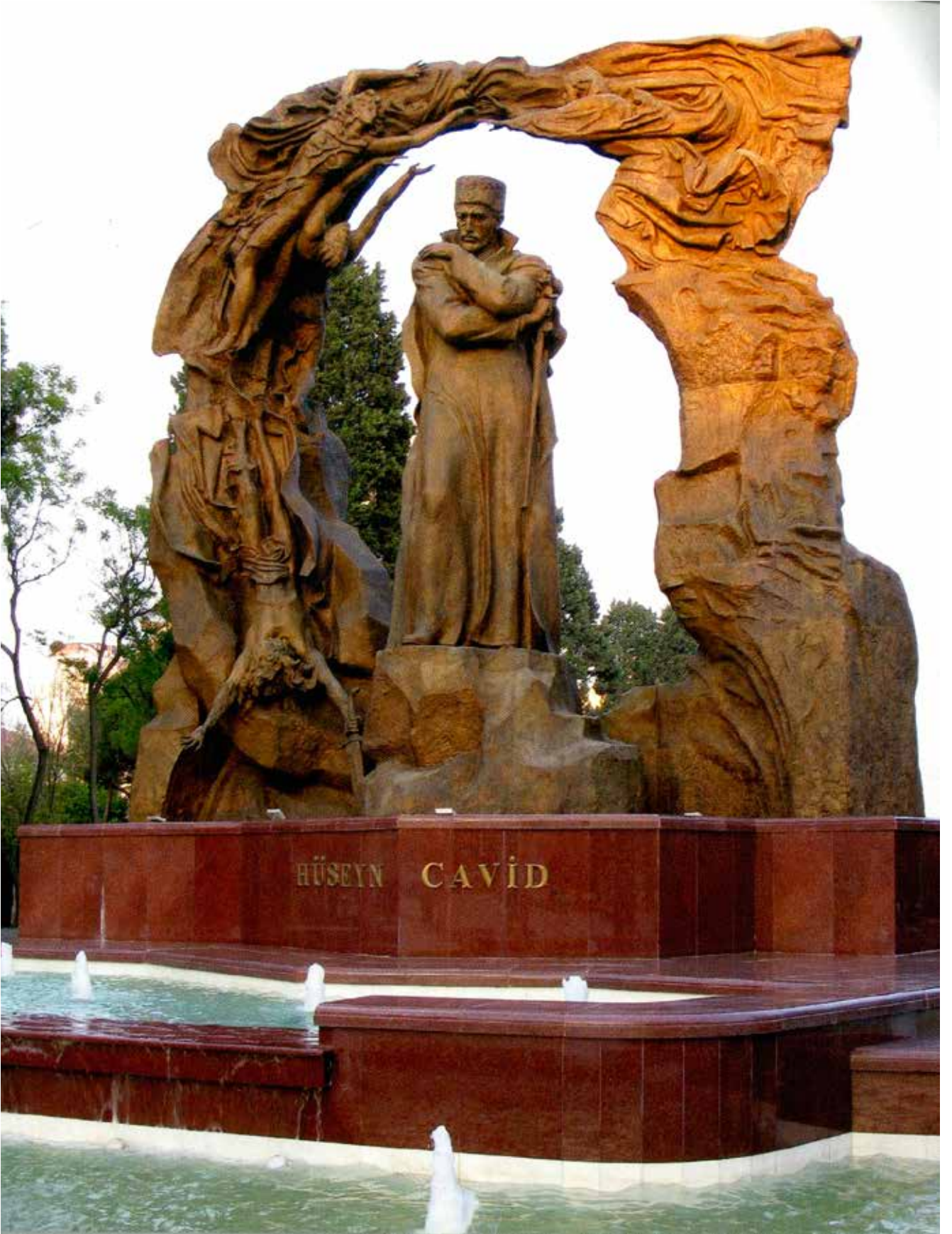
dramlarında yaratılmıştı. Bunlar, Milton'ın Şeytanı, Goethe'nin Mefisto'su, Byron'un Lucifer'i, Lermontov'un İblis'i idi. Ancak Cavid'in piyesi, ortaya Mefisto tipi kahramanın atılması değildi. Hüseyin Cavid, İblisi hayata yakınlılaştırarak, hayatın tüm çirkinliğinde yer almaya mecbur ediyordu. İblis'in simasında o, insanlara bela olan kötü alışkanlıkların kökünü aramayı amaçlıyor. Dünya Savaşı, halkların bir-birinden nefret etmesi, yıkımlar, ölümler, acılar – hükümdarların kötü iradelerinden yararlanan şeytani güçlerin başını alıp gitmesinin sonucudur. Cavid'in İblis'i, suçların hangi koşullarda ortaya çıktığını, insanların kendilerinin nasıl bir iblise dönüştüğünü ve bu iblislerin, savaşlar, felaketler ve terör planlayarak tüm dünyayı dolaşmaya başladığını gösteriyor.

Tarihi ("Knyaz", "Siyavuş", "Topal Timur") ve felsefi ("Ana", "Hayyam", "Maral", "Peygamber", "İblis'in intikamı") piyeslerinde Cavid, haksızlığa karşı isyan eden alışılmamış kahramanlar ordusunu yaratarak çağın tezatlarını ortaya çıkarmaya çalışmıştır. Cavid'in kahramanlarının karmaşık, çelişkili ve trajik karakterli çatışmaları evrensel boyut alıyor, tarihi ve efsanevi materyaller ise Cavid'e, tezatların doğası-

Nahçıvan'da Hüseyin Cavid'in ev müzesi

nı ve asrın çelişkilerini ifşa etmeye olanak sağlıyor.

1910 ila 1926 yılları arasında Hüseyn Cavid, altısı devrim öncesi döneme ait olan dokuz piyes yazdı. Yazarın kızı Turan hanıma göre, 1937 yılındaki tutuklama ve evde yapılan arama sırasında "Attila", "Cengiz", "İblisin ilhamı", "Şehla", "Telli saz" piyesleri ve "Köroğlu" senaryosunun el yazmaları kaybolmuştur. Babasının beraatından sonra Turan Hanım, el konulan eserlerin bulunması ve iade edilmesi için emniyet teşkilatlarına başvurdu. Ancak, bu eserlerin yakıldığı ortaya çıktı.

Cavid eserlerinin sahne hayatı. Yazar hayattayken "İblis", "Şeyh Senan", "Şeyda", "Afet", "Topal Timur" piyesleri sahnelendi. Yazarın oyunlarından sahnede uzun süre kalan "İblis" (1925 yılına kadar) ve "Şeyh Senan" (1930 yılına kadar) oldu. Eserler, Azerbaycan Dram Tiyatrosunun oluşumunda büyük rol oynayarak görülmemiş bir başarı elde etti. Araştırmacı M.Ceferov'a göre, "Cavid Tiyatrosu" dedikleri zaman, onun eserlerinin sadece sahne tarihi düşünülüyor. Biz, belirli özelliklere sahip, estetik ilkelere dayanan tiyatrodan, sahne sanatı ve sahne tarzı olan tiyatrodan bahsediyoruz". Cavid'in soruşturmasını yürüten memurlar da onun eserlerinin büyük bir etkisi olduğunu kabul ediyordu. Dava dosyasında böyle bir notun yer alması tesadüf değil: "Deneyimli bir oyun yazarı olarak, onun gençler üzerinde bir etkisi vardı. Sovyet okuluna muhalif olan kendi "okulunu" kurmuştur".

Cavid tutuklandıktan sonra, onun eserleri yasaklandı. Ve sadece beraat ettikten sonra Cavid'in piyesleri tekrar sahnelendi. Cavid'in en son tamamlanmış büyük eseri –"Hayyam" piyesi 1970 yılında ilk kez sahnelendi.

Hüseyn Cavid'in eserleri sadece Azerbaycan'da değil, Orta Asya'da da çok popüler idi. 20'li yılların ortalarında, bu eserler çok kez Taşkent, Buhara, Semerkand, Aşkabat dram tiyatrolarının sahnelerinde oynandı.

Cavid'in eser kahramanlarının sayesinde Azerbaycan'da, Arif, Afet, Vagif, Siyavuş, Senan, Hayyam, Humar, Şeyda, Maral gibi isimler popüler olmaya başladı.

Ölümden sonra yaşam. Cavid'in Azerbaycan Türkçesinde seçilmiş eserleri 1958 yılında, piyesler topluluğu ise 1963 yılında yayınlandı.

Yazarın 100. doğum yıldönümünde Bakü'de (müzenin internet sayfası <http://www.huseyncavid.com>), daha sonra ise Nahçıvan'da ev müzesi açıldı. 1982 yılında, Azerbaycan SSC Başkanı yöneten Haydar Aliyev'in çabaları sayesinde Hüseyn Cavid'in mezarı, Sibiryaya sürgün edilenlerin kabristanlarından birinde bulundu. Cavid'in naaşı Vatana getirildi ve Nahçıvan'da tekrar toprağa verildi. 1983 yılında, Hüseyn Cavid'in "Emir Timur" piyesi Azerbaycan televizyonunda dizi filmi olarak oynandı.

Bağımsızlık yıllarında Cavid'in eserleri çok kez Azerbaycan ve diğer dillerde tekrar yayınlandı, "Hüseyn Cavid şiir Tiyatrosu" düzenlendi. Azerbaycan fil stüdyolarında, şair ve oyun yazarının anıları, hayatı ve yaratıcılığını konu eden birkaç belgesel film yapıldı. Onun adı caddelere, parklara, okullara ve sinema salonlarına verildi. 1993 yılında Bakü'de Hüseyn Cavid'in heykeli yapıldı.

Gökcisimlerinden biri de Hüseyn Cavid'in adını taşımaktadır. 1997 yılında "1978 RZ" Nolu gezegene Hüseyn Cavid "6262 Javid" ismi verilmiştir (küçük gezegenler genelgesi, № 30098, 1997).

1996 yılında Nahçıvan'da şairin mezarım üzerinde, Azerbaycan Ortaçağ türbeleri tarzında bir anıt mezarı inşa edildi. Burada aynı zamanda şairin eşi Müşkünaz Hanım ve oğlu Ertuğrul'un naaşları tekrar toprağa verilmiş, sonradan kızı Turan Cavid de gömülmüştür.

Nahçıvan'a gelen herkes, ister turist, ister işadamı olsun, daha hayattayken haklı olarak "Türk dünyasının Shakespeare'i" adlandırılan bu insanın mezarını mutlaka ziyaret eder. 🌟

Kaynakça

1. Hüseyn Cavid. Əsərləri. Bakı, 2005.
2. Hüseyn Cavid: həyat və sənət yolu. Biblioqrafik göstərici. Bakı, 2006.
3. Məhəbbətdir ən böyük din. Bakı, 2007.
4. Cavid hikməti (seçmə aforizmlər). Bakı, 2008.
5. Babaxanlı G. Azərbaycan ədəbi fikri və Hüseyn Cavid. Bakı, 2010.